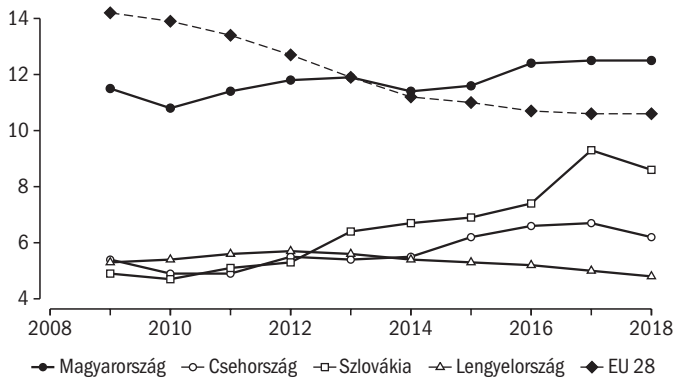

2.5. A TANKÖTELEZETTSÉGI KORHATÁR CSÖKKENTÉSÉNEK HATÁSA A LEMORZSOLÓDÁSRA

HERMANN ZOLTÁN

A korai iskolaelhagyás foglalkoztatási és méltányossági szempontból is kiemelkedően fontos probléma, hiszen a középfokú végzettség – Magyarországon az érettségi vagy szakmunkás-bizonyítvány hiánya – nagyon rossz munkaerőpiaci lehetőségekkel jár együtt, és gyakran vezet tartós szegénységhez. Európai összehasonlításban Magyarországon a korai iskolaelhagyók aránya az átlagosnál valamivel magasabb: 2018-ban a 18–24 évesek körében 12,5 százalék, míg az EU-s átlag 10,6 százalék volt (EC, 2019, 54. o.). A lányok esetében az EU-átlagtól való 3,4 százalékpontos eltérés igazán jelentősnek számít, míg a fiúk körében csak 0,4 százalékpont a különbség. Ugyanakkor a visegrádi országok körében messze Magyarországon a legmagasabb a korai iskolaelhagyók aránya (2.5.1. ábra). Ráadásul, amíg a legtöbb európai országban 2009 és 2018 között csökkent a korai iskolaelhagyók aránya, Magyarországon 2015 után növekedett, így Magyarország távolabb került az Európai Unió által 2020-ra kitűzött és a magyar kormányzat által is elfogadott 10 százalékos cél elérésétől. Ez az alfejezet azt vizsgálja, hogy milyen szerepe lehetett ebben annak, hogy 2012-ben a tankötelezettségi korhatár 18 évről 16 évre csökkent.¹

2.5.1. ábra: A korai iskolaelhagyók arányának alakulása a 18–24 éves népességben Magyarországon, a visegrádi országokban és az EU-ban átlagosan, 2009–2018

Megjegyzés: Korai iskolaelhagyó: legfeljebb alsó középfokú (ISCED 2) végzettséggel rendelkező és nem tanuló.

Forrás: Eurostat.

A lemorzsolódás folyamatát elemezzük, de a lemorzsolódást, a korai iskolaelhagyást nem mérjük közvetlenül. Ennek oka, hogy ezt megbízhatóan csak akkor lehet mérni, amikor a diákok zömének középiskolai pályafutása lezárult, így aki nem szerzett középfokú végzettséget, az nagy eséllyel már nem is fog. Mivel Magyarországon csak 21–22 éves korban zárul le a diákok jelentős

¹ 2011. évi CXCV. törvény a nemzeti köznevelésről.

részének középiskolai pályafutása (Varga, szerk., 2018), így ebben a megközelítésben még nem tudjuk mérni a 2012-es reform hatását. Ebben az alfejezetben azok részarányának változását vizsgáljuk, akik egy adott időpontban nem tanulnak és nincsen középfokú végzettségük. Mivel az oktatásból kilépők egy része később visszatér, folytatja a tanulmányait, illetve vannak, akiknek egy iskolaváltás során egy ideig nincsen tanulói jogviszonya, ez a mutató nem tekinthető a lemorzsolódás közvetlen mérőszámának. Így az általunk használt mutató szintje önmagában kevésbé informatív, a változása azonban megmutatja a tankötelezettségi reform hatását.

A korábbi kutatási eredmények alapján a végzettség megszerzését és a lemorzsolódás folyamatát érdemes együtt megvizsgálni, hiszen a kettő eltérő képet mutathat. Magyarországon a 2000-es évek elején a tankötelezettségi korhatár 18 évre emelését követően megnőtt a közoktatásban tanulók részaránya a 17–18 éves népességben (Varga, szerk., 2018), ugyanakkor a középfokú végzettséget szerzők aránya nem emelkedett a reform hatására (Adamecz-Völgyi, 2018). A nemzetközi szakirodalomban nem egységesek a tankötelezettségi korhatár hatására vonatkozó eredmények. Több elemzés is azt találta, hogy a korhatár emelése növelte a részvételi arányokat, de nem hatott a középfokú végzettség megszerzésére (például Raimondi–Vergolini, 2019 Olaszországban, Mackey–Duncan, 2013 az Egyesült Államokban), mások mindkét területen pozitív hatást találtak (például Wenger, 2002 az Egyesült Államokban, Cabus–De Witte, 2011 Hollandiában). Míg ezek az elemzések a tankötelezettségi korhatár emelésének hatását vizsgálják, az alábbiakban a korhatár csökkentésének hatásáról lesz szó.

Adatok és módszerek

Az elemzés a Közgazdaság- és Regionális Tudományi Kutatóközpont összekapcsolt adminisztratív adatokat tartalmazó Admin3 adatbázisára épül, ami egyéni szinten tartalmazza a 2003-as magyar népesség 50 százalékának adatait 2017-ig (Sebők, 2019). Az adatbázis tartalmazza a tanulói jogviszonyra vonatkozó adatokat havi bontásban, a fiatalok esetében a legmagasabb iskolai végzettséget, és a diákok országos kompetenciamérés-beli adatait is. Az elemzési minta azokat tartalmazza, akik 2010 és 2013 között vettek részt a nyolcadik évfolyamos kompetenciamérésben. A leíró elemzésben ezt a négy iskolai kohorszt hasonlítjuk össze, az ökonometriai becslésekben csak a 2011-es és 2012-es kohorszt vizsgáljuk. A 16 éves tankötelezettségi korhatár azokat érintette, akik a 2011/2012-es tanévben még nem jártak középiskolába, azaz 2012 szeptemberében kezdték meg a középiskolai tanulmányaikat, vagy ekkor még általános iskolába jártak. A 2010-ben és 2011-ben nyolcadikos tesztet írókra tehát még a 18 éves korhatár vonatkozott, a 2012-es és 2013-as évfolyamra pedig már a 16 éves. Ugyanakkor a 2013-as évfolyamot a szakképzési reform is érintette (lásd a 2.4. alfejezetet), ráadásul nem figyelhető meg elég hosszú időn keresztül az adatbázisban, ezért szerepel az ökonometriai becslésekben csak két évfolyam.

Az elemzés során azt vizsgáljuk, hogy hogyan változott a közoktatásban nem tanuló (azaz iskolai jogviszonnal nem rendelkező) és középfokú végzettséget nem szerzett diákok aránya ezekben az iskolai kohorszokban a nyolcadikos kompetenciamérésben való részvétel után egy, kettő, ..., öt évvel. Ez lényegében az általános iskola utáni iskolai pályafutást jelenti, hiszen a nyolcadikos teszt évében a diákok döntő többsége befejezi az általános iskolai tanulmányait; az évismétlők aránya 1 százalék alatti (Varga, szerk., 2018). Az elemzési minta hozzávetőlegesen évfolyamonként 43–49 ezer diákot tartalmaz, a teljes esetszám a nyolcadikos teszt időpontjában 184 542.

Az alábbiakban először leíró elemzés keretében mutatjuk be a nem tanuló és nem végzett diákok arányának alakulását az általános iskola befejezése után és a végzettséget szerzők arányát, majd probit modellekkel vizsgáljuk a nem tanuló és nem végzett státus, illetve a végzettség megszerzésének valószínűségét a tankötelezettségi korhatár változtatása előtt és után, kontrollálva a diákok megfigyelhető jellemzőire. Az elemzést a teljes mintára és a családi háttér tekintve hátrányos helyzetű diákok almintájára külön is elvégezzük,² mivel az érettségit nem adó szakközépisikolai továbbtanulás és lemorzsolódás leginkább az utóbbi csoportot érinti (lásd például Fehérvári, 2015).

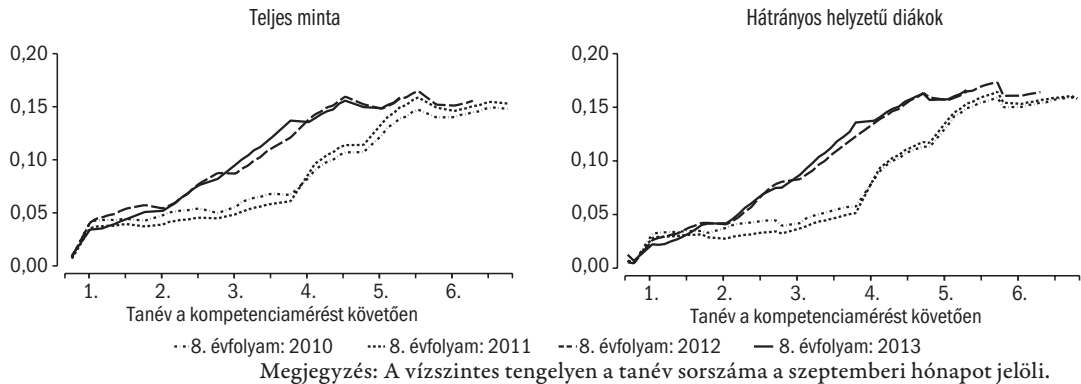
A nem tanuló és nem végzett, valamint a végzett diákok arányának alakulása

A 2.5.2. *ábra* az adott hónapban nem tanuló és nem végzett diákok arányának alakulását mutatja be az általános iskola befejezése utáni években, havi bontásban, két-két, a tankötelezettségi reform által érintett, illetve nem érintett általános iskolai kohorsz esetében. A kiindulópont a nyolcadikos kompetenciamérés májusi időpontja, a vízszintes tengely feliratai a soron következő tanévek kezdő hónapját jelzik. A bal oldali ábra a teljes mintára kiszámított arányokat mutatja be. Látható, hogy a diákok hozzávetőlegesen 4 százaléka a kompetenciamérést követő tanév szeptemberében már nem tanul, ezt követően nyílik szét a különbség a reform előtti és az érintett kohorszok között. Míg a reform előtt a harmadik tanév végéig nagyon lassan nő a nem tanuló diákok aránya, 16 éves korhatár mellett a második tanév elejétől kezdve egy gyorsabb növekedést figyelhetünk meg. A harmadik tanév végén, amikor a diákok többsége 17–18 éves, a reform után a nem tanulók aránya a reform előtti értékek közel kétszerese, a különbség 5–7 százalékpont. A negyedik és különösen az ötödik tanévre azonban a különbség csökkenni kezd, és az általános iskola befejezése után 5–6 évvel már hasonló, 15 százalék körüli a nem tanuló és nem végzett diákok aránya a reform előtti és reform utáni kohorszokban.

A jobb oldali ábra a hátrányos helyzetű diákok almintáján mutatja be ugyanazt a folyamatot. A megfigyelhető tendenciák lényegében azonosak a teljes mintán látottakkal. A nem tanulók aránya ebben a csoportban lényegesen magasabb; az ötödik tanévre már 30 százalék feletti.

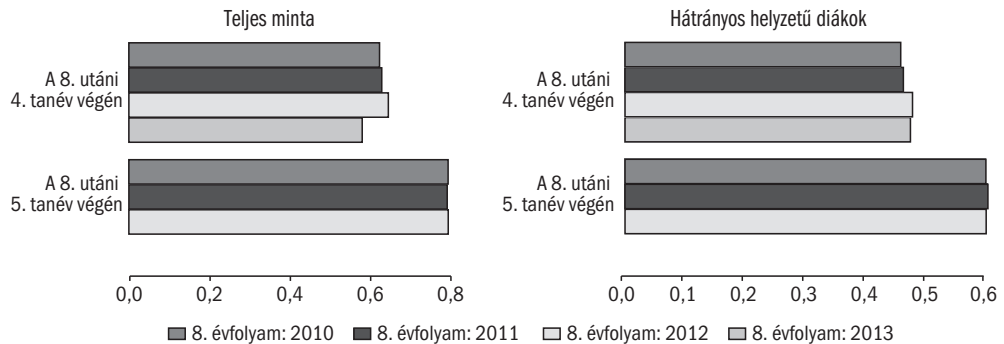
² Ez az al minta azokat a tartalmazza, akikre az anya vagy az apa iskolázottsága legfeljebb nyolc általános, vagy a háztartásban lévő könyvek száma 50-nél kevesebb, vagy a diák a hivatalos besorolás szerint halmozottan hátrányos helyzetű. Az így definiált hátrányos helyzetű diákok a teljes minta 30 százalékát teszik ki.

2.5.2. ábra: A nem tanuló és nem végzettek arányának alakulása az általános iskola után

A 2.5.3. ábra azoknak az arányát mutatja a negyedik és ötödik tanév végén, akik addigra valamilyen középfokú végzettséget szereztek. Az első 16 éves korhatár alá eső évfolyam esetében a végzettek aránya a korábbi időszakhoz hasonló. A 2013-as évfolyam esetében látható némi csökkenés a negyedik tanév végén a teljes mintában, azt a kohorszt azonban már a szakképzési reform (lásd a 2.4. alfejezetben) is érintette (ebben az esetben az ötödik tanév vége már nem megfigyelhető az adatbázisban).

2.5.3. ábra: A középfokú végzettségük aránya az általános iskola után 4 és 5 évvel

Összességében mindez arra utal, hogy a tankötelezettségi korhatár csökkentése lényegesen alacsonyabb közoktatási részvételhez vezetett, de feltehetően nem hatott jelentős mértékben a középfokú végzettség megszerzésére, illetve az iskolai pályafutás lezárultával kialakuló „végleges” korai iskolaelhagyási arányra. Más szóval úgy tűnik, hogy a reform után döntően azért nőtt a lemorzsolódás, mert ez korábban következett be, mint a reform előtti korosztályok esetében.

A 2.5.1. táblázatban probit regressziós modellekkel vizsgáljuk a 2.5.2. és 2.5.3. ábrán látható különbségeket. A táblázat minden oszlopában egy-egy időpontra vonatkozóan becsüljük meg a reform előtti utolsó és a reform utáni első kohorsz közötti különbséget a nem tanulás, illetve a középfokú vég-

zettség valószínűségében, kontrollálva az olyan megfigyelhető egyéni jellemzők hatására, mint a nem, az életkor nyolcadik végén, a családi háttér (szülők iskolázottsága, HHH státus) és a nyolcadikos tanulói teljesítmény mutatói (teszteredmények, matematikaosztályzat). A reform változó a 2012-es nyolcadikos kohorszt jelöli, a referenciakategória a 2011-es kohorsz. A nem tanulás esetében minden tanévben a harmadik hónapot vizsgáljuk, mivel a hatodik tanévben ez a legkésőbbi időpont, amikor a 2012-es kohorszt meg tudjuk figyelni, a végzettség esetében pedig a tanév utolsó hónapját.

2.5.1. táblázat: A tankötelezettségi reform hatása a nem tanuló és nem végzett státusra, illetve a középfokú végzettség megszerzésére, marginális hatások

	Nem tanul és nem végzett					Középfokon végzett	
	2. tanév	3. tanév	4. tanév	5. tanév	6. tanév	4. tanév	5. tanév
	november					végén	
	(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)
Teljes minta							
Reform	0,012q*** (0,00123)	0,0313*** (0,00138)	0,0385*** (0,00174)	0,00466*** (0,00181)	0,00105 (0,00182)	0,0196*** (0,00333)	0,00512** (0,00242)
N	91 310	91 295	91 280	91 262	91 240	91 268	91 251
p-átlag	0,0503	0,0728	0,121	0,147	0,150	0,641	0,790
Hátrányos helyzetű diákok							
Reform	0,0257*** (0,00304)	0,0889*** (0,00391)	0,0930*** (0,00559)	0,0215*** (0,00635)	0,0102 (0,00643)	0,0236*** (0,00699)	0,00320 (0,00693)
N	22 114	22 109	22 110	22 103	22 096	22 106	22 101
p-átlag	0,0717	0,127	0,235	0,304	0,313	0,464	0,608

Megjegyzés: Probit becslések.

Függő változó: Az adott időpontban nem tanul és nem végzett (1–5), ill. középfokon végzett (6–7). Kontrollváltozók: Nem, életkor a nyolcadikos teszt idején, HHH-státus, szülők iskolázottsága kategóriái, nyolcadikos kompetenciamérés matematika- és szövegértésszint kategóriái, hetedikes év végi matematika osztályzat kategóriái és a teszteredmény, szülők iskolázottsága és osztályzat hiányzó értékeit jelölő kétértékű (*dummy*) változók.

Zárójelben a standard hibák.

***1 százalékos, **5 százalékos, *10 százalékos szinten szignifikáns.

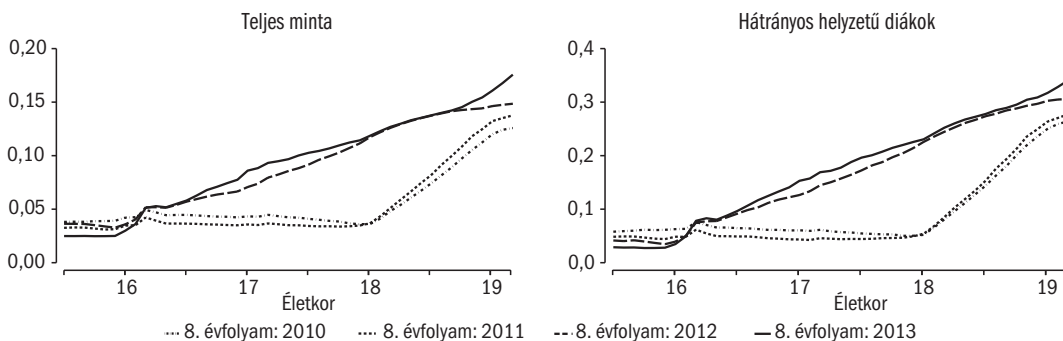
A becslési eredmények megerősítik a korábbi képet. A nem tanulók aránya a reformot követően a harmadik és a negyedik tanévben nőtt meg a legnagyobb mértékben, a teljes mintában és hátrányos helyzetű diákok esetében egyaránt, majd a hatodik tanévre eltűnt ez a különbség. A középfokú végzettséget szerzők aránya nem csökkent, sőt az egyéni jellemzők hatását kiszűrve a becslések 1–2 százalékpontos növekedést jeleznek.

A fenti elemzések során a reform előtti és utáni kohorszok adatait hasonlítottuk össze. Az eredmények jól értelmezhetők a reform hatásaként, de ez az összehasonlítás nem bizonyító erejű. Mennyiben tekinthető mindez a tankötelezettségi korhatár hatásának? Közelebb juthatunk ennek a kérdésnek a megválaszolásához, ha figyelembe vesszük, hogy az általános iskolát 2012-ben és később befejező évfolyamokban sem minden diákot érintett minden időpont-

ban a reform. Nem érintette a 16 évnél fiatalabbakat, de egyértelműen érintette a 16–17 éveseket. A reformkorosztályokat 18 éves kor fölött közvetve érintette, hiszen egy részük a reform hatására már korábban lemorzsolódott. Amennyiben a kohorszok közötti különbségek valóban a korhatárváltozás hatását mutatják, akkor ennek a 16–18 évesek esetében kell jelentkezni.

A 2.5.4. ábra életkor szerint mutatja be a nem tanuló és nem végzett diákok arányát. Jól látható, hogy a reform előtti kohorszokban 18 éves kor után kezd nőni a nem tanulók aránya, míg a reform után 16 éves korban megnő, majd folyamatosan növekszik 19 éves korig. Ekkorra a kohorszok közötti különbségek nagy része eltűnik. Mivel minden nyolcadikos kohorsz különböző életkorú diákokból áll, a 2017 végéig tartó adatbázis nem teszi lehetővé, hogy a reform utáni kohorszokat teljes egészében követni tudjuk a 19 éves koron túl. A 2.5.4. ábra adatai azonban így is lényegében hasonló képet mutatnak, mint a 2.5.2. ábra és az 2.5.1. táblázat.

2.5.4. ábra: A nem tanulók és nem végzettek arányának alakulása életkor szerint

Az, hogy a reform előtt 18 éves kor után fokozatos növekedés figyelhető meg, könnyen magyarázható azzal, hogy a tankötelezettség a tanév végéig tartott, vagyis ténylegesen a diákok valamikor a 18 és 19 éves életkor betöltése között érték el azt, a születési hónaptól függően. Ugyanakkor a reform után, amikor a korhatár már csak az életkort veszi figyelembe, és bár megfigyelhető egy törés a 16 éves kort követően, a nem tanulók aránya itt is fokozatosan nő, azaz nem arról van szó, hogy a korhatár elérésekor egy csapásra kilépnek az oktatásból.

Az 5.2.2. táblázatban az 5.2.1. táblázatbelihez hasonló regressziós modellekkel vizsgáljuk a reform előtti és utáni kohorszok közötti különbségeket a nem tanulás valószínűségében a 16 év alatti és a 16–18 éves korcsoportokban. A becslések a második tanév közepéig tartó időszakra vonatkoznak, mert csak ekkor figyelhetjük meg mindkét korcsoportot jelentős számban. A 16 év alatti diákok között a nem tanulók aránya lényegében nem nőtt a reform nyomán, míg ugyanekkor a 16–18 éves, közvetlenül érintett korcsoportban növekedett a nem tanulók aránya. Ez egybevágh azzal az értelmezéssel, hogy a két kohorsz közötti különbség a korhatárváltozás hatását mutatja.

2.5.2. táblázat: A tankötelezettségi reform hatása a nem tanuló és nem végzett státuszra két életkori csoportban, marginális hatások

	Teljes mnta			Hátrányos helyzetű diákok		
	1. tanév	2. tanév	2. tanév	1. tanév	2. tanév	2. tanév
	április	november	február	április	november	február
Reform × 16 év alatt	0,00610*** (0,0150)	0,00189 (0,00253)	0,00371 (0,00408)	-0,00542 (0,00363)	-0,00889 (0,00586)	0,000234 (0,00920)
Reform × 16–18 évesek	0,0356*** (0,00299)	0,0186*** (0,00160)	0,0276*** (0,00155)	0,0516*** (0,00635)	0,0409*** (0,00385)	0,0628*** (0,00389)

Megjegyzés: Probit becslések.

Függő változó: Az adott időpontban nem tanul és nem végzett.

Kontrollváltozók: Nem, korcsoport, HHH-státusz, szülők iskolázottsága kategóriái, nyolcadikos kompetenciamérés matematika- és szövegértésszint kategóriái, hetedik évi matematikaosztályzat kategóriái és a teszteredmény, szülők iskolázottsága és osztályzat hiányzó értékeit jelölő kétértékű (*dummy*) változók.

Zárójelben a standard hibák.

***1 százalékos, **5 százalékos, *10 százalékos szinten szignifikáns.

Összegzés

Az adatok arra engednek következtetni, hogy a tankötelezettségi korhatár csökkentése növelte a nem tanuló fiatalok arányát, elsősorban a 16–18 éves korosztályban. Ez azonban, úgy tűnik, nem jár együtt a középfokú végzettséget szerzők arányának számottevő csökkenésével, mivel a reform nyomán 18 éves kor alatt döntően azok lépnek ki a közoktatásból, akik a reform bevezetése előtt is lemorzsolódtak, miután elérték a 18 éves korhatárt. Ez arra utal, hogy a magasabb tankötelezettségi korhatár *önmagában* nem elegendő a korai iskolaelhagyás csökkentéséhez; ez komplex oktatáspolitikai beavatkozást igényel, amelynek csak egyik eleme a korhatár.

Irodalom

- ADAMECZ-VÖLGYI ANNA (2018): *Increased Compulsory School Leaving Age Affects Secondary School Track Choice and Increases Dropout Rates in Vocational Training Schools*. KRTK KTI, BWP, 2018/1.
- CABUS, S. J.–DE WITTE, K. (2011): Does school time matter? On the impact of compulsory education age on school dropout. *Economics of Education Review*, Vol. 30. No. 6. 1384–1398. o.
- EC (2019): *Education and Training Monitor 2019*. European Commission.
- FEHÉRVÁRI ANIKÓ (2015): *Lemorzsolódás és a korai iskolaelhagyás trendjei*. *Neveléstudomány*, 2015/3. 31–47. o.
- MACKEY, P. E.–DUNCAN, T. G. (2013): *Does raising the state compulsory school attendance age achieve the intended outcomes?* Department of Education, Washington, DC.
- RAIMONDI, E.–VERGOLINI, L. (2019): ‘Everyone in School’: The Effects of Compulsory Schooling Age on Drop-out and Completion Rates, *European Journal of Education*, Vol. 54. No. 3. 471–490. o.
- SEBŐK ANNA (2019): A KRTK Kapcsolt Államigazgatási Panneladatbázisa. *Közgazdasági Szemle*, 66. évf. 11. sz. 1230–1236. o.
- VARGA JÚLIA (szerk.) (2018): *A közoktatás indikátorrendszere, 2017*. Szerzők: Hajdu Tamás–Hermann Zoltán–Horn Dániel–Varga Júlia, MTA KRTK KTI, Budapest, február 1.
- WENGER, J. W. (2002) Does the Dropout Age Matter? How Mandatory Schooling Laws Impact High School Completion and School Choice. *Public Finance & Management*, Vol. 2. No. 4. 507–534. o.